

RADYASYONDAN KORUNMA

Radyofizik Uzm.YÜCEL SAĞLAM

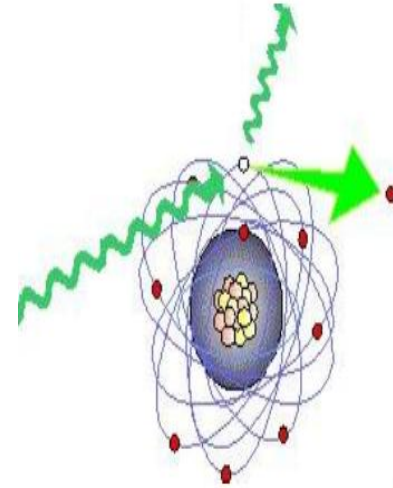
VKV Amerikan Hastanesi

Sunum İçeriği

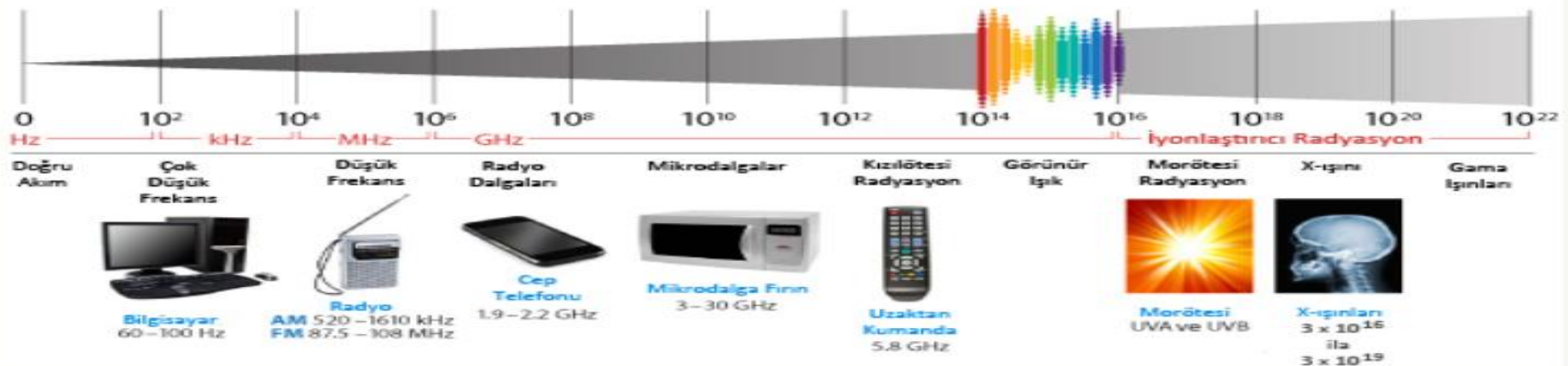
- **Radyasyon birimleri**
- **Radyasyonun biyolojik etkileri**
- **Radyasyondan Korunmada Prensipleri**
- **Doz sınırlamaları**
- **Radyoterapide Radyasyondan Korunma**

Radyasyon

- Tanısal ya da Radyoterapide elektromanyetik iyonizan radyasyon kullanılır.
- Temel olarak X-ışını fotonlarının her biri etkileşime girdikleri atomdan bir elektron koparacak enerji düzeyine sahip oldukları için "iyonizan radyasyon" sınıfındadır.

Frekans (Hz)

Radyasyon Birimleri

Radyasyon niceliği	Konvansiyonel birim	S.I. birim	Aralarındaki ilişki
Işınlama Dozu (Havadaki iyonizasyon)	Roentgen $2.58 \times 10^{-4} \text{ C/kg}$	NA (Air Kerma) Coulomb/kg	$1 \text{ C/kg} = 3876 \text{ R}$ $1 \text{ R} = 2.58 \times 10^{-4} \text{ C/kg}$
Soğrulan Doz (Depolanan enerji)	Rad 10^{-2} Joule/kg	Gray Joule/kg	$1 \text{ Rad} = 1 \text{ cGy}$ $1 \text{ Gy} = 100 \text{ Rad}$
Doz Eşdeğeri (Biyolojik etki)	Rem = $\text{Rad} \times W_R$	Sievert $\text{Gy} \times W_R$	$1 \text{ Rem} = 0,01 \text{ Sv}$ $1 \text{ Sv} = 100 \text{ Rem}$
Radyoaktivite	Curie (Ci) $3.7 \times 10^{10} \text{ sn}^{-1}$	Becquerel (Bq) 1 sn^{-1}	$1 \text{ Ci} = 3.7 \times 10^{10} \text{ Bq}$ $1 \text{ Ci} = 37 \text{ GBq}$

W.C. Roentgen

L.H. Gray

R. Sievert

H. Becquerel

M. Curie

Ağırlık Faktörleri

Radyasyon Tipi	Radyasyon ağırlık faktörü (W_R)
X ve γ ışınları	1
Elektron ve β parçacıklar	1
Proton	2
Nötron (enerji bağımlı)	2-20
α ve diğer parçacıklar	20

$$1 \text{ Rad} = 1 \text{ Rem}$$

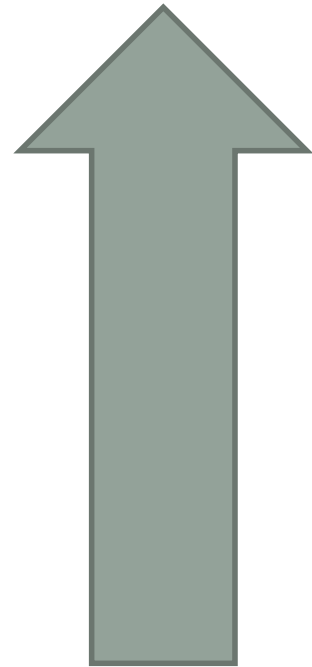
$$1 \text{ Gy} = 1 \text{ Sv}$$

Doku tipi	Doku ağırlık faktörü (W_T)
Kİ, kolon, AC, mide, meme, diğer (13 organ / doku)	0,12
Gonadlar	0,08
Mesane, özefagus, tiroid, KC	0,04
Kemik yüzey, deri, beyin, tükürük bezleri	0,01

HÜCRELERİN RADYASYONA KARŞI DUYARLILIĞI

Bölünen hücreler radyasyona karşı daha duyarlıdır.

- Beyaz kan hücreleri (Lenfositler)
- Kırmızı kan hücreleri (Erik rositler) Sindirim sistemi hücreleri
- Üreme organı hücreleri
- Cilt hücreleri
- Kan damarları
- Doku hücreleri (Kemik ve Sinir Sistemi)

Doz ilişkisi

Soğrulan Doz

- Cismin 1 kg'ında radyasyonca depolanan enerji

Eşdeğer Doz

- Değişik radyasyonların farklı zararlı etkileri
- Radyasyon ağırlık faktörü (W_R)

Efektif Doz

- Değişik dokuların farklı duyarlılıkları
- Doku/organ ağırlık faktörü (W_T)

Radyasyonun Hücre ile Etkileşmesi

1

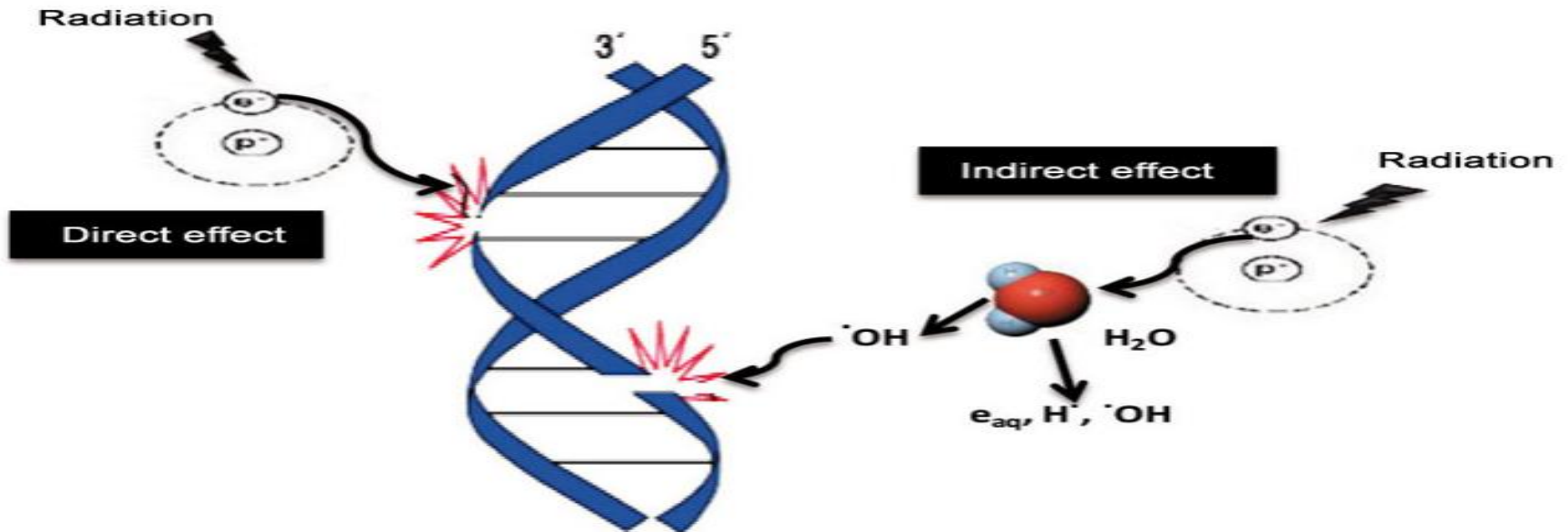
2

3

Hücre tarafından
soğurulması

Hedef moleküllerde
iyonlaşma ve uyarılma

DNA kırılma veya
hasar

Radyasyonun Hücre ile Etkileşmesi

DNA **Kırılmadan sonra**

Letal hasar: onarılamayacak kadar büyük olup, hücreyi hemen ölüme götürür.

Subletal hasar: bir sonraki bölünmede ya da olumsuz ortam koşullarının devamı halinde gelişebilir ve uygun koşullarda onarılması mümkündür.

Biyolojik etkinin ortaya çıkması

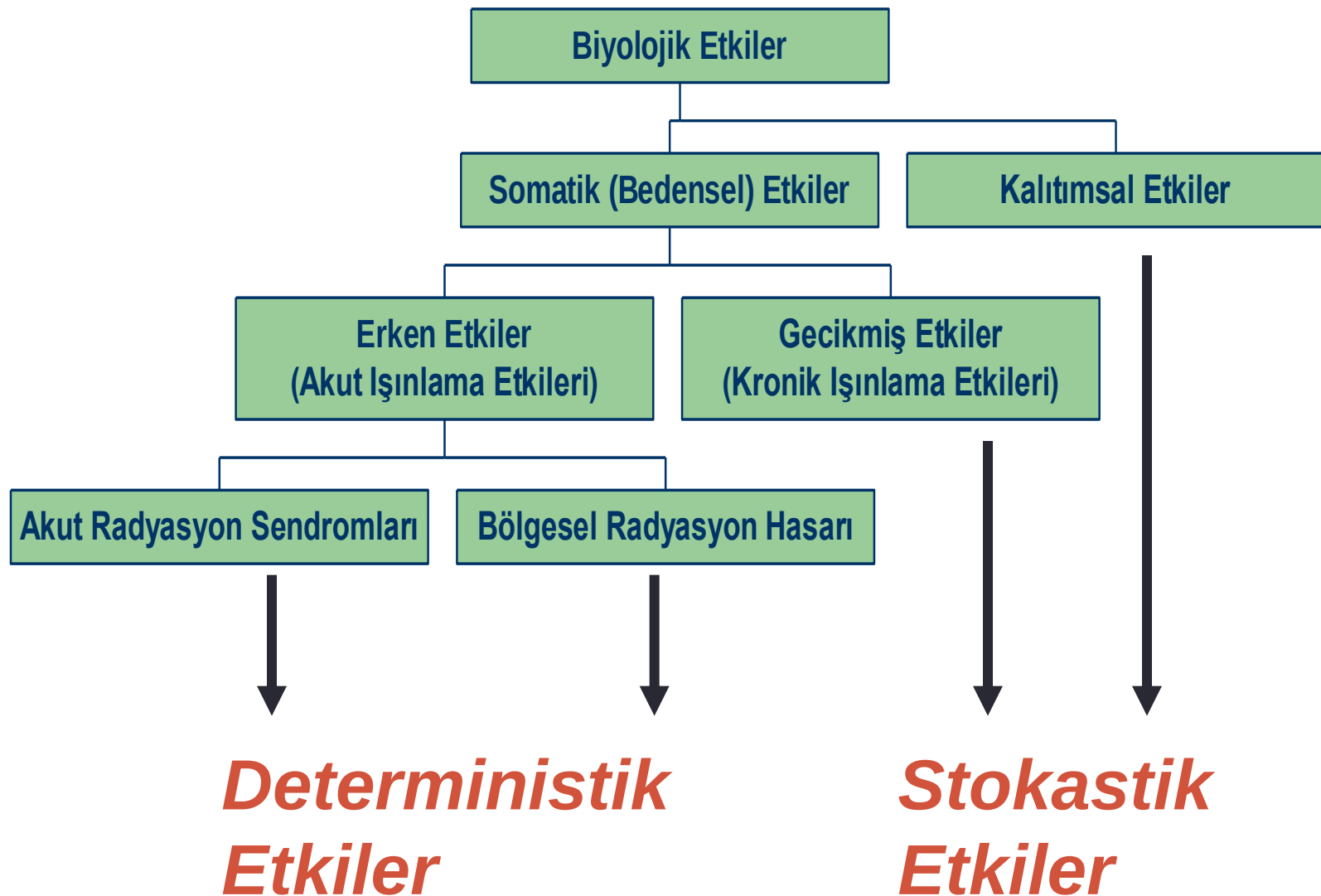
Radyasyonun absorblanmasından sonra:

- Fiziksel evre , 10^{-13} sn
- Fiziko-kimyasal evre, 10^{-10} sn
- Kimyasal evre, 10^{-6} sn
- **Biyolojik evre, 1 sn ile 40 sene**

Biyolojik Evre (1 sn ile 40 sene)

Hücrede biyolojik etkiler nelere bağlı

- Radyasyonun dozuna
- Dozun verilme hızına
- Radyasyonun türüne
- Radyasyonun enerjisine
- Dozun dokularda dağılımına
- Dokuların ışınlanmaya karşı duyarlılığına

BİYOLOJİK ETKİLERİN SINIFLANDIRILMASI

- **Somatik (Bedensel) Etkiler:**

Doğrudan maruz kalmış kişinin kendi bedeninde meydana gelecek etkiler

- **Kalıtımsal Etkiler:**

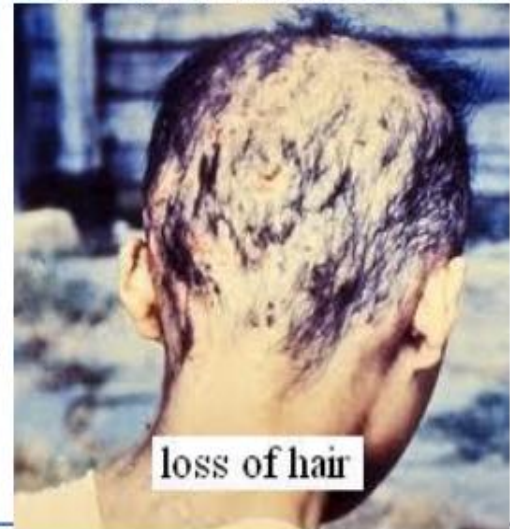
Işınlamaya doğrudan maruz kalmış kişinin kendi bedeninde değil de gelecek nesillerde meydana gelecek etkilerdir

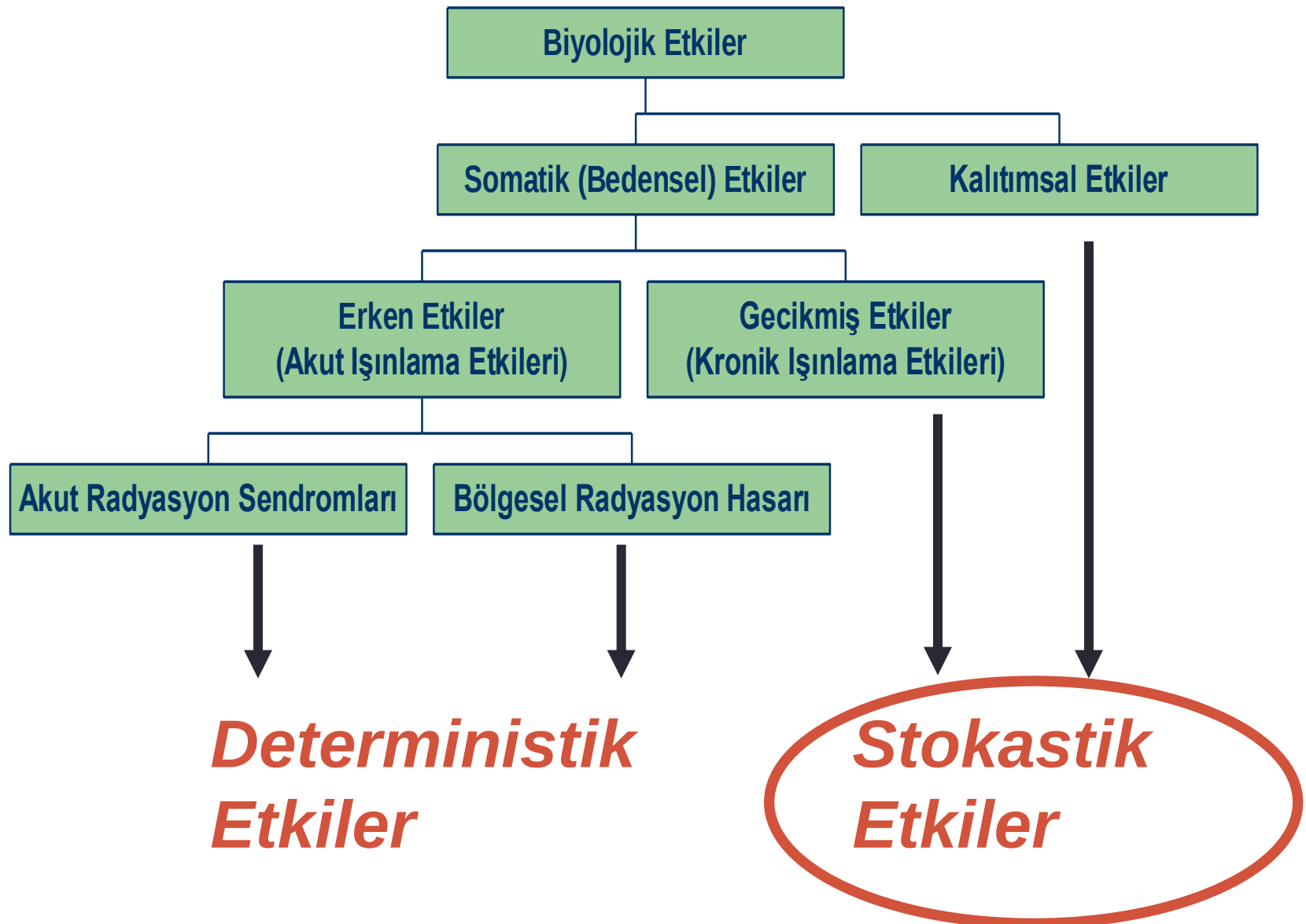

DETERMİNİSTİK ETKİLER

- Doku veya organda fonksiyon kaybına neden olacak sayıda hücrenin ölümüyle ortaya çıkar
- Doz-sonuç ilişkisi
- Ölüm, cilt yanıkları, kısırlılık, katarakt vb. gibi
- Eşik değer üzerinde görülme olasılığı **%100**

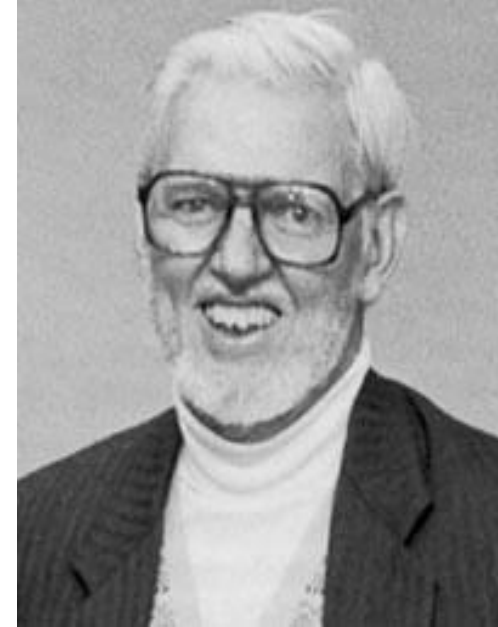
DETERMINİSTİK ETKİLER

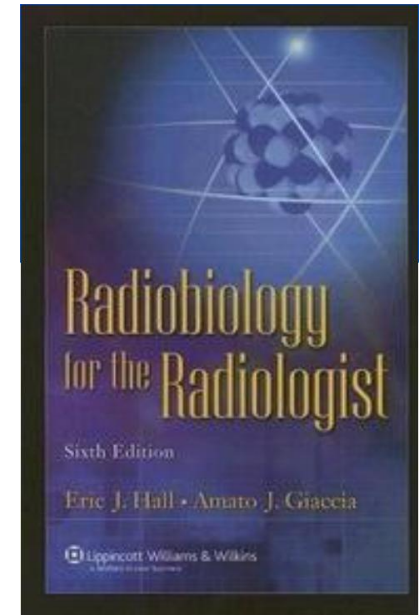
Eşikli Model

- John Cameron (Medikal Fizikçi, TLD dozimetri mucidi)
- Tanısal X-ışınlarının bir zararı yoktur.
- Tanısal radyolojinin (50mGy) insanlarda kanser riskini arttırdığını direkt olarak gösteren hiçbir epidemiyolojik çalışma yoktur.
- Nükleer işçiler diğer işçilerden daha sağlıklıdır.
- Yüksek doğal radyoaktiviteye sahip alanlarda daha az kanser var.
- **Health Physics Society(1996):** 10 Rad altında radyasyonun etkisi saplanmayacak kadar küçüktür.

Eşiksiz Model

- Eric J. Hall (Radyobiolog ve Medikal Fizikçi)
- Her türlü iyonizan radyasyon, dozu ne olursa olsun kansere neden olabilir.
- Lineer-eşiksiz teori
- 50 mGy altında riskin arttığının gösterilmemesi olmadığı anlamına gelmez ve bu toplum sağlığı açısından göze alınabilir bir risk değildir.

STOKASTİK (RASLANTISAL) ETKİLER

- Hücredeki hasarın (DNA) onarılmadan kişinin kendisinde veya üreme hücrelerinde meydana gelmesi halinde gelecek kuşaklarda ortaya çıkma olasılığı
- Değişken, raslantısal
- Genetik etkileri ve kanser gelişimi gibi
- Eşik değer yok

Biyolojik Etkiler

Deterministik Etkiler

- Eşik değer var
- Ölüm, cilt yanıkları
- Katarakt, kısırlık

Stokastik Etkiler

- Eşik değer yok
- Kanser
- Genetik etkiler

Radyasyondan Korunmada

- Her düzeyde **iyonizan radyasyon zararlı**
- Hiçbir riskin olmadığı bir eşik değerinin varlığını gösteren bilimsel veri yok.
- Praktikte yapılabilen makul en az dozun verilmesi gerekli
- As Low As Reasonably Achievable (**ALARA**)
- **Hangi doz "makul" ?**

Radyasyondan Korunmada

- **Ana Fikir :**

Tolere edilebilen dozları bilmek ve radyasyon çalışanları ile çevre halkının bunun üstünde doz almasını önlemektir.

- **Amaç :**

- Doku hasarına sebep olan **deterministik etkileri önlemek**
- **Stokastik** etkilerin meydana gelme **olasılıklarını** sınırlamaktır

Radyasyondan Korunmada Temel Prensipler

Doğal radyasyonlardan tamamen korunmak olanaksız

Yapay radyasyondan büyük oranda korunmak mümkün

Yapay radyasyon Işınlama Çeşitleri

- **Tıbbi Işınlama:** Tanı veya tedavinin bir parçası olarak ışınlama
- **Mesleki ışınlama:** Radyasyon çalışanlarının maruz kaldıkları ışınlama
- **Halk ışınlaması:** Tıbbi ve mesleki ışınlamalar dışındaki ışınlama

Radyasyondan Korunmada Temel Prensipler

Radyasyon korunmada;

- **ICRP 60**
- **IAEA “Temel Güvenlik Standartları” BSS-115**

Radyasyon korunması için **üç temel ilke** önerilmiştir.

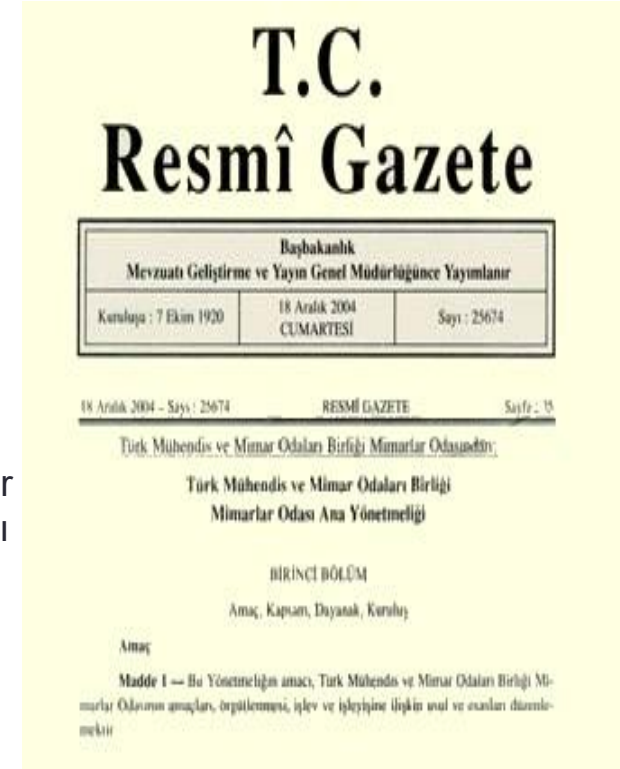
İYONİZAN RADYASYONDAN KORUNMA

Resmi Gazete Tarihi: 24.3.2000 Resmi Gazete
Sayısı: 23999

İKİNCİ KISIM

(Değişik ibare:RG-3/6/2010-27600) Radyasyondan Korunmada
Temel Güvenlik Standartları

- **Madde 7 –a) Uygulamaların Gerekliliği:** Işınlanmanın zararlı sonuçları göz önünde bulundurularak, net bir fayda sağlamayan hiçbir radyasyon uygulamasına izin verilemez.
- **Madde 7 –b) Optimizasyon:** Radyasyona maruz kalmaya sebep olan uygulamalarda, olası tüm ışınlamalar için bireysel dozların büyüklüğü, ışınlanacak kişilerin sayısı, ekonomik ve sosyal faktörler göz önünde bulundurularak mümkün olan en düşük dozun alınması sağlanır.
- **Madde 7 –c) Doz Sınırlaması:** Tıbbi ışınlamalar hariç, izin verilen tüm ışınlamaların neden olduğu ilgili organ veya dokudaki eşdeğer doz ve etkin doz, bu Yönetmeliğin 10 uncu maddesinde belirtilen yıllık doz sınırlarını aşamaz.

Radyasyondan Korunmada Temel Prensipler

1 Gereklilik (Justification)

2 Optimizasyon (ALARA)

As Low As Reasonable Achievable

3 Doz sınırları

1 Gereklilik (Justification)

KAR – ZARAR dengesi

- Net bir fayda sağlamayan hiçbir radyasyon uygulaması yapılamaz
- Uygulamanın Gerekçelendirilmesi:
  - Alternatif tüm uygulamaların yararları ve riskleri tartışılmalı
  - Değerlendirme deneyime, mesleki karara ve sağduyuya dayalı
- Aynı amaca radyasyon içermeyen diğer teknikler kullanılarak ulaşıyor mu?
- Radyoterapinin ikincil kanser riski sorgulanmalı
- Hamilelerin tıbbi ışınlanma kararı çok dikkatli verilmeli

2 Optimizasyon

ALARA nedir?

- En düşük radyasyon dozunun kullanılması
- Hasta dozunun azaltılması
- Personel dozunun azaltılması
- Halkın alacağı dozun azaltılması

3 Doz Sınırları

- Kişilerin ve gelecek nesillerin kabul edilemeyecek bir risk altına girmesini engelleyecek olan yaptırımdır.
- Optimizasyon ilkesini yerine getirmek koşuluyla zorunlu yaptırımlar olup, maliyet gözetmeksizin uygulanacak değerlerdir.
- Kanser ve kalıtsal hasarlar gibi olasılığa bağlı etkilerin ortaya çıkışını kontrol altına almak için belirlenmiştir.

3 Doz Sınırları (Maksimum dozlar)

		Radyasyon Çalışanı	Halk
Yıllık Etkin Doz (tüm vücut)		20 mSv (5 yıl ort) 50 mSv	1 mSv (5 yıl ort) 5 mSv
Yıllık Eşdeğer Doz	Göz	150 mSv	15 mSv
	Cilt	500 mSv	50 mSv
	Kol-Bacak	500 mSv	50 mSv

3 Doz Sınırları

Eğitim amaçlı olmak koşulu ile **16-18 yaş** arasındaki **stajyer ve öğrenciler** için:

- Etkin doz herhangi bir yılda 6 mSv (tüm vücut)
- Göz merceği için 50 mSv
- Eller, ayaklar ve cilt için yıllık 150 mSv
- **18 yaşından küçükler** radyasyon görevlisi olarak çalıştırılmazlar.

PERSONEL MONITORING

Film Dozimetreleri

- Film tabanlı
- 20mR > altını ölçmez
- Stabilitesi < 1 ay

TLD Dozimetreleri

- Lüminesans tabanlı
- 5mR< üstünü ölçer
- Stabilitesi > 3 ay

Radyasyon ne kadar zararlı ?

1/1.000.000 ölüm riski
NT laboratuvarında 10 gün çalışmak
1.4 adet sigara içmek
Kirli havada 2 gün geçirmek
480 km araba yolculuğu
1600 km uçak yolculuğu
2 ay pasif sigara içiciliği
30 kutu diyet soda içmek

	Ölüm/10.000/yıl
Sigara	30
Maden	6
İnşaat	3,9
Kardiyak kateter.	3,3
Araba (1 yıl)	2,4
Rafting	0,5
AP Lomber grafi	0,06
PA AC grafisi	0.02

Radyasyondan Korunmada Temel Yöntemler:

1

ZAMAN

- Mümkün olan en az süre

2

UZAKLIK

- Mümkün olan en uzak mesafe

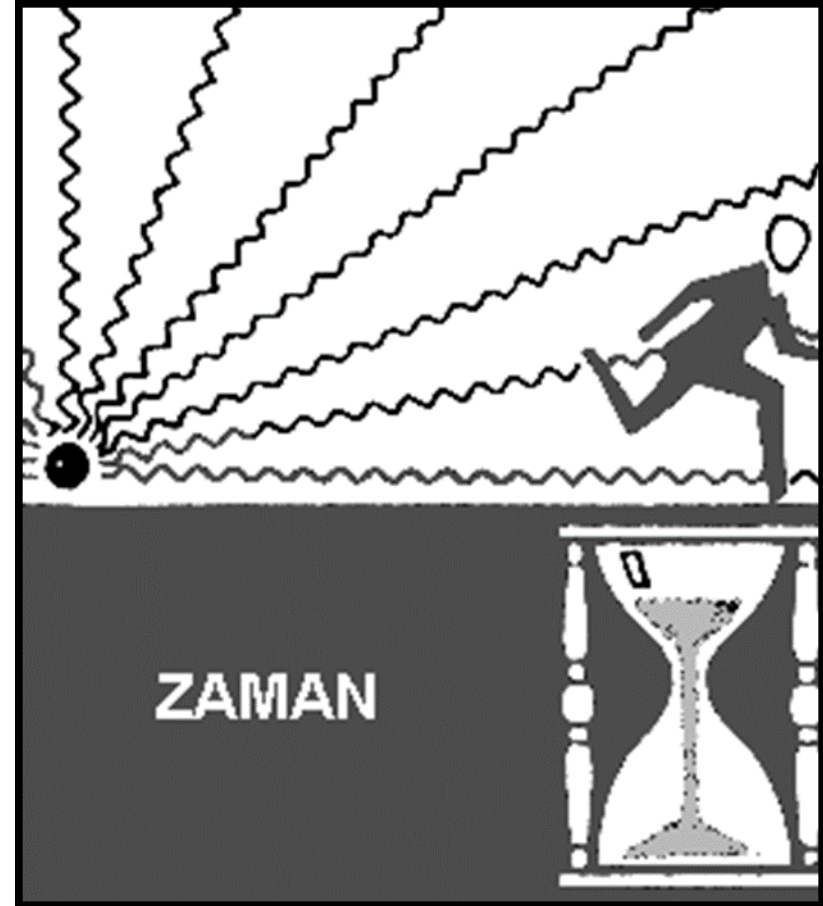
3

ZIRHLAMA

- Arada bir engel / paravan

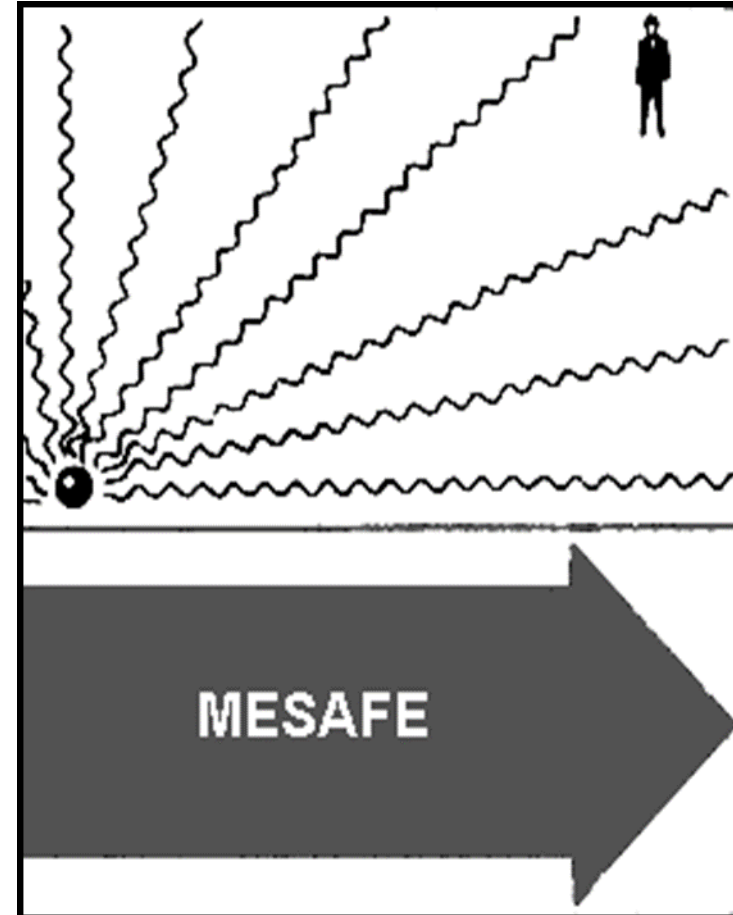
1 ZAMAN

- Süre ne kadar azalırsa alınan dozda o kadar azalır
- **Doz (Doz Şiddeti) x (Zaman)**
- 50 mSv/saat radyasyon dozunu
1 saatte 50 mSv,
2 saatte 100 mSv,
3 saatte 150 mSv, vs.

2 UZAKLIK

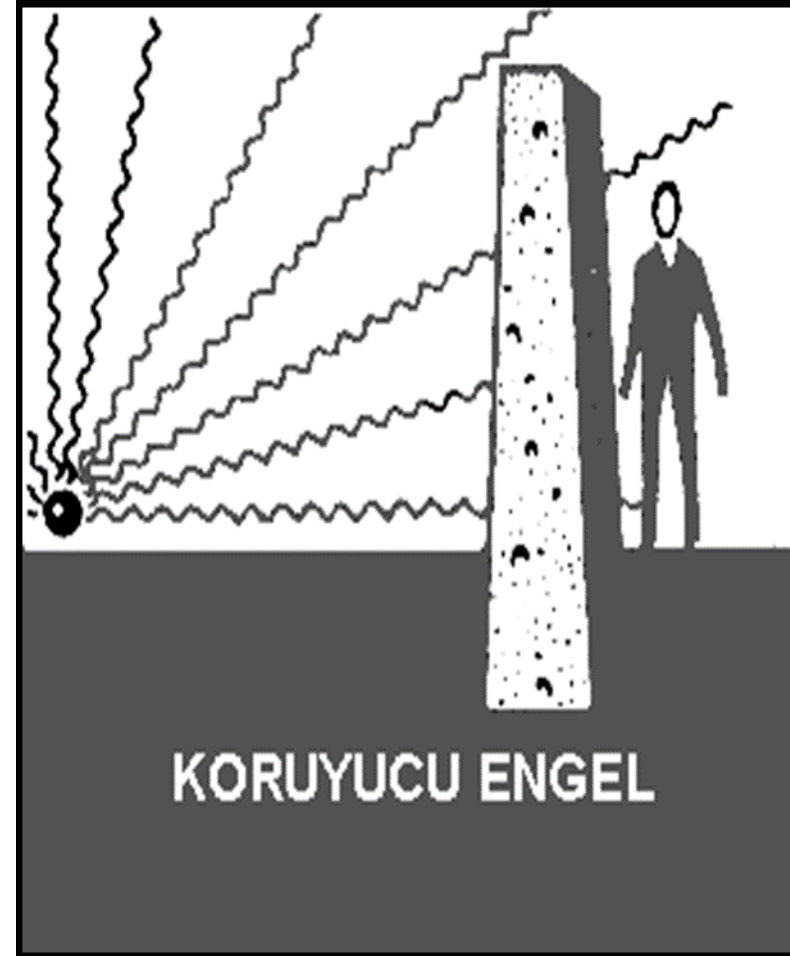
- Radyasyon kaynağından uzaklaşarak maruz kalınabilecek doz miktarı azaltılabilir.
- Radyasyon kaynağından uzaklaştıkça radyasyonun şiddeti azalır.
- Doz hızı **mesafenin karesi ile ters orantılı** olarak azalır

3

ZIRHLAMA

- Radyasyon kaynağının şiddetini zayıflatmak için önüne konan veya onu çevreleyen engel
- Yüksek yoğunluklu malzemeler özellikle X ve gama ışınlarına karşı etkili

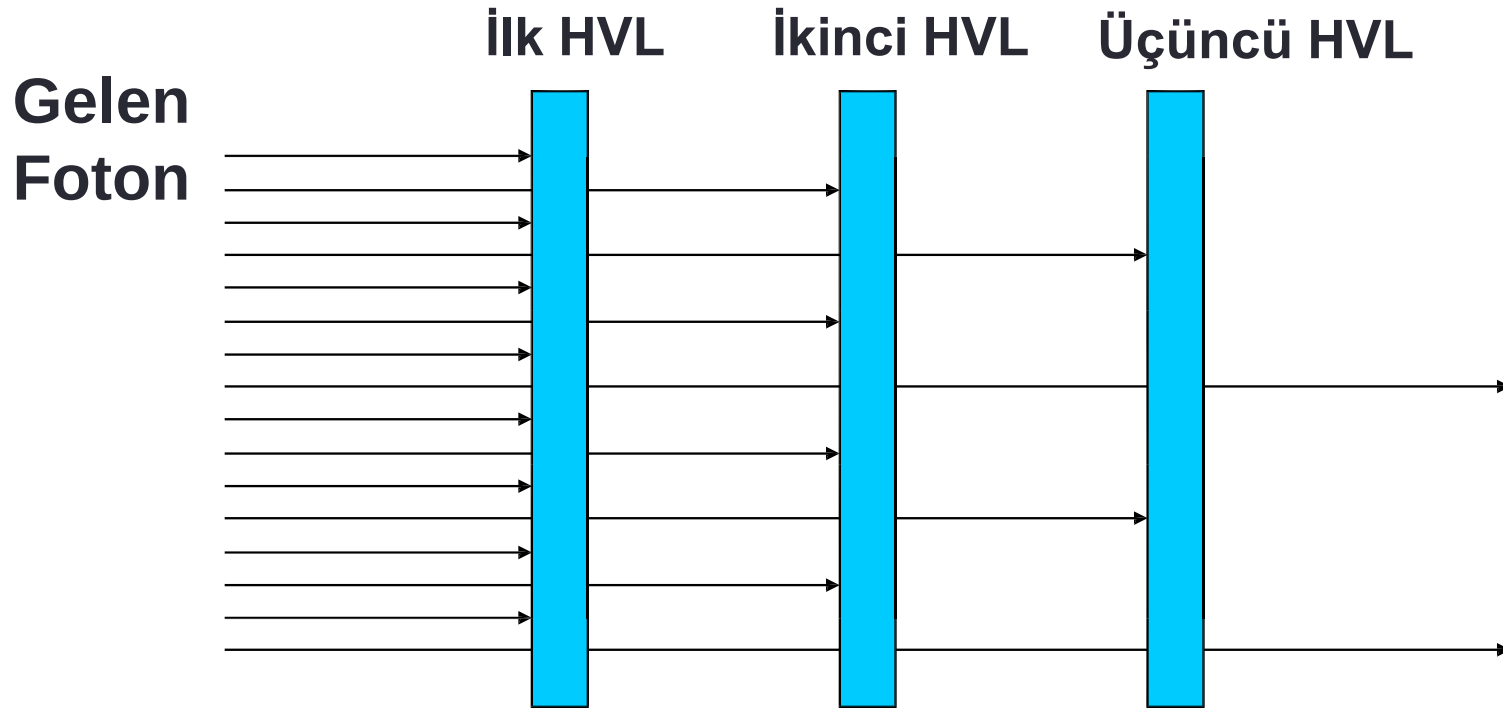

3

ZIRHLAMA

- Radyasyon şiddetini yarıya indiren kalınlığa yarı değer (**half value layer-HVL**) “yarı değer kalınlığı” denir.
- Onda bire indiren kalınlığa onuncu değer veya “onda bir değer kalınlığı” (**tent value layer-TVL**) denir.

Yarı Değer Kalınlığı (Half Value Layer-HVL)

3

ZIRHLAMA

		Radyoaktif Kaynak				
	Co-60		Ir-192		Cs-137	
Zırh Malzemesi	HVL	THL	HVL	THL	HVL	THL
Kurşun (cm)	1,24	4,11	0,48	1,62	0,63	2,13
Beton (cm)	6,60	21,84	4,82	15,74	5,33	18,03

ZIRHLAMA dışında KORUNMA

Radyolojide;

- kurşundan önlükler
- tiroid koruma önlüğü
- kurşun eldiven
- kurşun camlı gözlükler

Nükleer Tıp;

- atıklar için kurşun kova
- maddeler için kurşun şişeler
- kurşun enjektör gibi malzemeler
- kurşun camlı paravan

Radyoterapide Radyasyondan Korunma

- **Aktif önlem kullanılmaz**

- Kurşun önlük, kurşun camlı gözlük gibi personel dozu azaltma gereçleri kullanılmaz

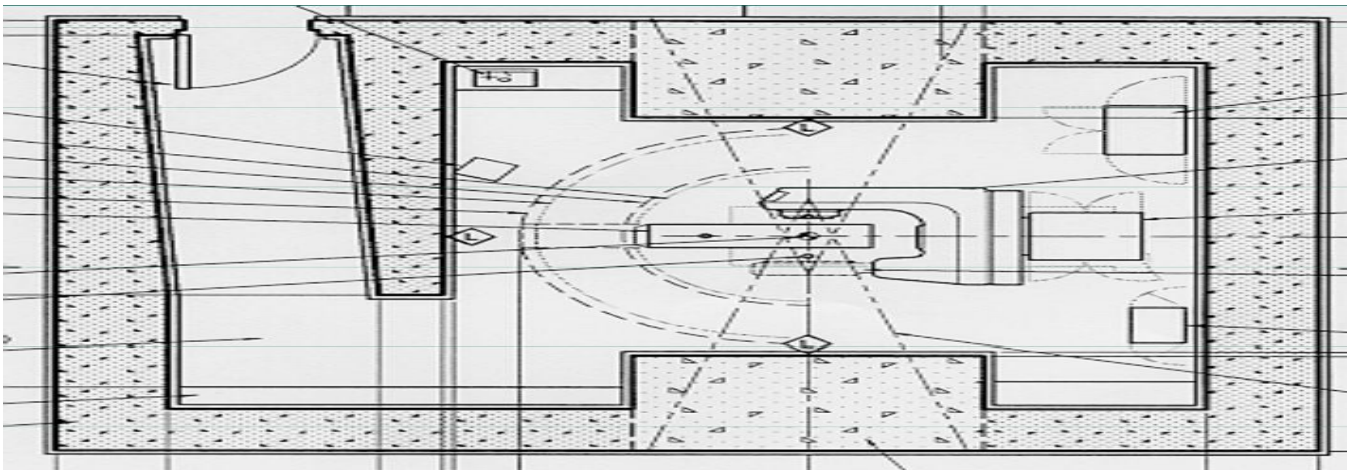
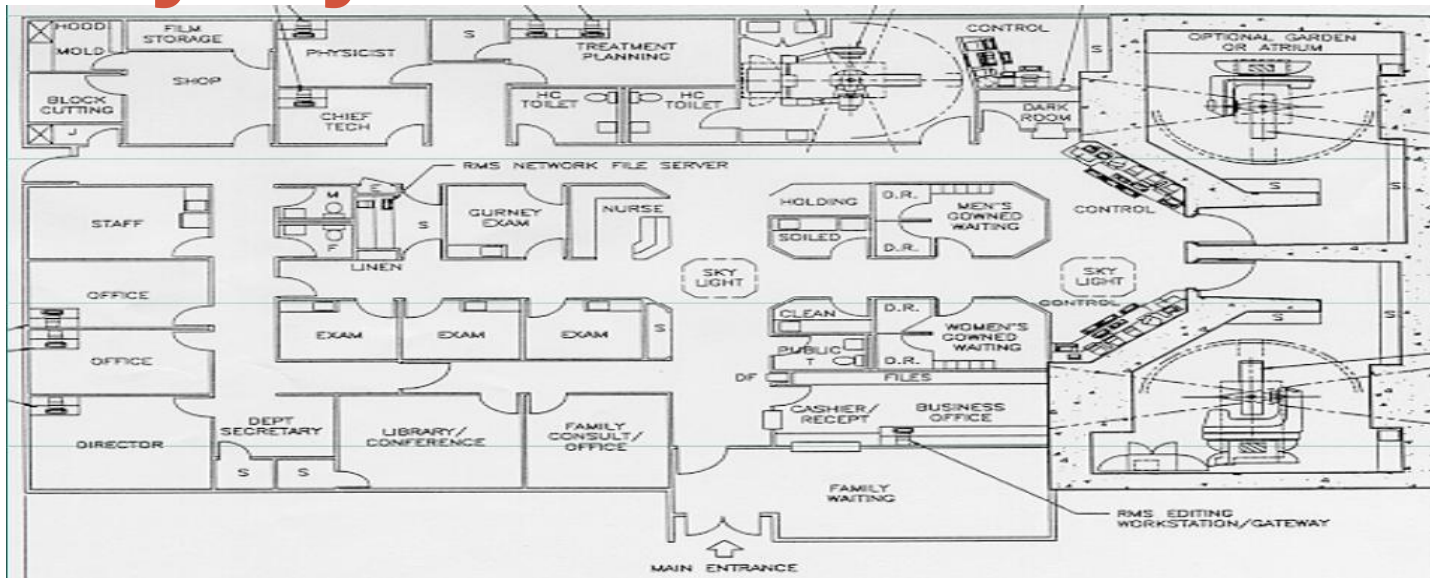
- **Pasif önlem kullanılır**

- Tedavi cihazlarının konulacağı odaların zırhlanması personel dozunun düşürülmesini sağlar

Radyoterapide Radyasyondan Korunma

- Cihazın oda içindeki konumuna göre **zırhlama kalınlıkları** belirlenir.
- Bütün duvarların **aynı kalınlıkta** olması gerekmez.
  - Primer ışın yönü, maksimum alanın açıklığı ve duvara olan mesafe
  - Çevre odaların konumu ve kullanılabilirliği
- **Özel kapı**
  - Parafin + Pb destekli
- Proje **TAEK** tarafından onaylanır.
- **Sızıntı ölçümü** **TAEK** tarafından ölçülerek onaylanır.

Radyoterapide Radyasyondan Korunma

Brakiterapide Radyasyondan Korunma

- Eksternal radyoterapide söz edilen tüm kurallar geçerli
  - (zırhlama, cihazların kontr. vb. gibi)
- Remote After Loading High Dose Rate Brakiterapi (HDR)
- Brakiterapide, radyasyondan korunmada iki potansiyel tehlike durumu
  - Radyasyona maruz kalınması
  - Radyoaktif kaynakların kaybolması

Brakiterapide Radyasyondan Korunma

- Kullanılmadığı zamanlar **mutlaka kilitli** tutulmalı
- Hasta tedavisini zırhlanmış odada alırken, personel dışarıdan **kamera ve sesli sistemle** hasta izler
- Brakiterapi oda girişinde mutlaka **alan dozimetresi** olmalı

Radyoterapide Radyasyon !!!!

Yıllara Göre Ortalama Etkin Dozlar	Radyoloji	Nükleer Tıp	Radyoterapi
1995	0,77	0,61	0,26
1996	0,50	0,56	0,04
1997	0,79	0,80	0,15
1998	0,75	0,54	0,07
1999	0,44	0,43	0,06

Tanısal Radyolojide Yıllık Doz Dağılımı Yüzdeleri							
0,1 mSv'den küçük	0,1 - 1 mSv	1 - 5 mSv	5 - 10 mSv	10 - 15 mSv	15 - 20 mSv	20 - 30 mSv	30 mSv'den büyük
% 70	% 17	% 12	% 0,7	% 0,025	% 0,025	% 0,05	% 0,025

Teşekkürler